

Сергей Герджиков

Слабостта на философията

Публикувано: "Слабостта на философията". *Философия*, IV, 5/1995, 19–25

* * *

Един човек е осъден на смърт чрез обесване.

В неделна сутрин съдията, който никога не лъжел, му казал: „Ще бъдете обесен в един от седемте дни на следващата седмица. Кога именно ще ви обесят, ще узнаете едва сутринта в деня на екзекуцията". Върнал се в килията си, затворникът се замислил. Той разсъждавал така:

„Не могат да ме обесят в неделя, последния ден на седмицата, защото тогава аз ще узная за обесването не в неделя сутринта, а в събота, след като не ми съобщят нищо сутринта на този предпоследен ден. Това нарушава условието да узная за деня на екзекуцията едва на същия ден. Следователно не могат да ме обесят в неделя. Остава съботата като последен ден. Но в събота също не могат да ме обесят, защото, щом неделата се изключи, съботата остава последният ден и аз ще знам за деня на екзекуцията още в петък преди обед. Това нарушава условието. Следователно не могат да ме обесят и в събота." Но същото разсъждение може да се приложи за всеки от оставащите дни.

Така осъденият стигнал до извода, че не могат да го обесят, защото не може да се изпълни условието, формулирано от съдията.

* * *

Ще се спаси ли осъденият от смъртта по силата на разума? Валидно ли е неговото разсъждение в ситуацията на решение и действие от съдия, изпълнители и осъден?

А сега да формулирам въпроса на тази статия.

Валидна ли е философията като разсъждение пред лицето на болката и смъртта? Дава ли ни тя сила, каквато са ни учили да очакваме от мъдростта, знанието и разума?

Едно пояснение. Не търся за философията непозволено трудна мисия. Очаквам от нея това, заради което човек изобщо търси мъдрост. За какво друго, ако не за сила пред лицето на своята крайност човек търси мъдростта? И не е ли останалото очевидна суета? Слабостта на философията като научна методология, интерпретация на религията, морала и изкуството е по-лесна за показване и не е тема тук.

БОЛКА И РЕФЛЕКСИЯ

В черната мътилка на болката се размиват очертанията на разсъдението. Мисловната подготовка, която понякога можем да предприемем преди очакваната болка, съсредоточаването върху безопасността, събирането на силата ни, се оказва по правило напразна пред винаги новото неочаквано силно или неочаквано слабо страдание. Очакването изпарява невъзмутимостта. Всичко се оказва всеки път коренно различно. Опитът не е валиден. А рефлексията пред новия опит е някак понижила жизнената сила. Тъкмо фактът, че имаме понятие за предстоящото изпитание, тъкмо самото понятие, което живее в мисленето, фокусира болката и я усилва. А силата на съзнанието се оказва неадекватна - можем прекрасно да съзнаваме нещата и това никак да не ни прави силни пред тях. Освен това продължителната рефлексия изсмуква духовните сили.

Обратно - когато новото страдание връхлетява неререфлектирано, то сякаш нанася еластичен удар и нашата цялост е максимално готова да го превъзмогне. Във всеки случай тя не губи сила за подготовка - тя е поначало готова да се самоотстоява.

Това важи както за „физическата", така и за „душевната" болка. Всяко ново усещане в потока на опита може да се окаже компенсация. А фокусът върху изпитанието извън възможното действие блокира новите усещания.

Какво общо има с това философията? Това, че философията е рефлексия, мислене, разсъждение, и то именно от разглеждания тип - мислене, родено от

20

безпокойството на нашата крайност, философията иска да обхване ситуацията ни тук в цялост и я разглежда като безпокойно битие на крайното съзнателно същество в един цялостен свят, създаден неизвестно как.

Крайният човек намира мисъл и се вълнува с нея. Но тя се оказва радикално слаба и е обречена да не обхване адекватно ситуацията, където не той решава. Нещо лошо - тази мисъл се оказва отрова заради накърняването на целостта ни. Течащият свят опровергава слабата мъдрост и я изобличава. Неговото тайнство е от друг мащаб, в който сякаш непосредственото и активно живеене знае повече и се ориентира адекватно, за сметка на оформеното и ограничено мислене.

Тук нямам предвид чистото съзнание или ум, а мисловната активност и нейните форми, сред които е и философията.

ФАЛШ В МЪДРОСТТА

Близко е до ума, че има важни и неважни мисли. Тази важност може да се определи като степен, в която тези мисли обхващат *цялата ни ситуация* - за нашия живот и за момента, когато действаме.

А как да разпознаем кога и в каква степен това обхващане е станало? Как да изберем от колекцията на световната мъдрост Истината? Тук се съдържа и предпазливото *фило-* на философията, с което тя се ангажира повече с влечението към, отколкото с владенето на мъдростта. Тогава ние първо трябва да избираме между философията и онова, което само се нарича „мъдрост“ и „истина“ в религията, науката и мистиката. При това положение *скептичeskото въздържание* е най-вероятният изход за мисленето. А най-вероятният изход за живеенето е да не разчитаме на мъдростта и *да не мислим за „цялостната ситуация“* - явно тя не е по силите ни.

Категоричността на изобилно многото „мъдрости“, които не образуват цялост, а какафония, явно намалява, а не увеличава силата ни.

Оставането на равнището на скептицизма е достойно за този отрицателен дискурс, но е жалко и непоносимо за живота. Затова той изхвърля рефлексията в най-наситените моменти на нашата крайност и се утвърждава. Наистина безумие е да разсъждаваме за „цялостната ситуация“, когато се любим, когато се радваме на залеза, когато се храним, когато ни боли силно, когато скърбим за някого или в мига, когато животът изтича. „Прекрасната“ радост и „безобразното“ страдание не могат да се овладеят от никакво абстрактно или картинно образно представяне. Красотата на измисленото е безсилна пред безликото и няма изтичане. Естетизираното „геройство“ на нашата „разбунтувана същност“ е жалко пред неизвестността на нещото, заради което сме тук. То може да се окаже далеч не така възвишено и далеч не така тайнствено, стига да сме обърнали внимание на неща, на които философията по правило не обръща внимание. Истината по правило ни изненадва встрани от науката, философията, религията и изкуството. Нашите „духовни форми“ са непригодни да я поемат именно защото са *форми*.

Известен е библейският афоризъм за многото мъдрост - много печал. Новото е, че учената мъдрост на Запада и новите векове стои на същото скромно и безсилно равнище, на което сякаш стои и древната мъдрост, в която дори с компенсаторна надежда се вслушваме. „Празният ум“ на Дзен ми изглежда привлекателен, но ако бях дзен-будист, най-вероятно щях да чувствам същата слабост, както се чувствам сега в плен например на западната медицина. Имам основание да го кажа, защото и тази прекрасна дзен-интелигентност, която следва непосредствено живота, се оказва точно поради това излишна. Ако Дзен ми казва да живея така, както птицата лети, той просто нищо не ми казва. Защото за мен е късно да бъда като птицата, аз търся истината и това как да успокоя моя веднъж обезпокоен ум. Аз искам да знам какво ме чака, а не просто да живея

непосредствено. Ето, моят ум и моето съзнание сякаш се губят, когато заспивам. Кой ще ме убеди, че те са безсмъртни?

21

От друга страна, може ли да гледаме сериозно на такива мисловни разграничавания в човешките животи като „ниско и високо“, „животинско и човешко“, „инстинктивно и мисловно“, „вещ и личност“, „емпирично и интелигиблено“, „das Man“ и екзистенция“, „насъщие и екзистенция“, „абсурд и бунт“. „Тъмната“, „животинска“, „вещна“, „материална“, „инстинктивна“ страна на човека несъмнено е по-жизнената и адекватната и в своето здраве никога не греша. Животното или естественият човек умира спокойно и *оставя всичко в ред*. Какво да кажем за себе си, когато изпадаме в истерия пред смъртта си и разнасяме около себе си продуктите на безсилието, обърквайки живота на своите близки и своя до безобразност.

Всеки нов опит е нова болка или наслада. Всяко ново разсъждение е ново усилие, което отнема от нашата сила. То намалява радостта и увеличава болката. А може да носи радост, само ако е задвижено от ефимерните правила на играта: писане на статия за конкурс например. Тогава радостта идва не от постигнатата истина, а от успеха в правенето на една форма.

Но там, където не ни е до формите, когато сме поставени натясно, рефлексията е наше убежище като честно разсъждение. И тогава откриваме *огромното безсилие на мъдростите*. *В честното разсъждение пред лицето на изтичащия живот и свят ние откриваме, че няма с какво да се задържим*. Сякаш ни остава само удивлението от един наистина необятен поток, през който се носим, и упованието в Нещо жизнено, непомерно силно и извечно, което „знае“ защо ни е пратило тук и къде да ни изведе. И тук можем много да сгрешим, уподобявайки това нещо на един любящ и следящ всичко Баща. Може да се окаже, че световите са едно общо място за необятно мащабни игри, една от които е човешкото съществуване. И доколкото това „място“ е необятно, отново ще бъде невъзможно да имаме *мъдрост за цялостната ситуация*.

Мъката съпътства всяко усилие, каквото е мисленето върху проблеми. Колкото по-сложно и силно е размишлението, толкова по-силно е знанието за непълнота. Така е в математиката и другите формални науки. Така е в естествените науки и съвременната теоретична безпътница го показва. Така е в хаотичните социални „науки“. А световните религии с тяхната борба за „чистота“ - особено в Исляма и Християнството - са трогателни, фокусирани в доктриналната си идентичност, те съвсем забравят, че важното в религията все пак е упованието и гностическия контакт с едно чисто и безкрайно съществуване, а не жалките ни измислици за сценария на сътворението и историята. А колко мъки на мисленето, колко съсипани биографии, колко човешки животи са дадени в жертва в „името“ на „Истинската религия“.

Друга страница на безсилието са умопомрачително неинтелигентните и многоезични писания на мистици и окултисти.

Разумът може и сега да се измъкне и да се спре на утешението, че тъкмо тайната оставя място за достойно усилие. Че крайността е по-добра от безсмъртието. Че човек се движи и прогресира, само защото не е наясно и защото е краен. Но нима не можем да си представим битие за човека с достойно знание за неговите корени и онова, което го чака? Знание, което е дадено веднъж завинаги така, както и човешкото тяло (или онзи, който го е направил) знае как да се възпроизведе на зашеметяващо сложни равнища на организация?

Конструктивното мислене може да подрежда нещата. *Спекулацията* подвежда въпросите в мрежите на идеите, които строим. Но пред лицето на живата реалност всяко обяснение е безкрайно слабо. То е някак непомерно и неадекватно. Какво струват сложните математически изчисления на един електрон и един протон, когато милиардите подредени електрони и протони на двойната спирала на ДНК я разплитат и синтезират нови копия към всяка нейна верига - само за осем минути?

Всяко наше успешно подреждане на „картината на света“ е съшиване с бели конци на нищожно слаба конструкция, която просто се разпръсва като мъгла пред лицето на течащия живот, болката и страданието. А радостта не иска раз-

22

съждение и даже не може да го изтърпи. Обясненията не задоволяват дори вярващия в тях, защото той не може да не забележи разминаването им с новия опит. Когато обяснявам на умиращ приятел, че има *стадии на неговото умиране* и според *модела на Кюблер-Рос* той ще премине през гнева, отчаянието, апатията и примирението, той ще се усъмни в нравственото и умственото ми здраве. А когато му внушавам, че според *Ясперс* той трябва да се държи геройски, да не изпада в *модусите на насъщиято*, а да гони *чистата екзистенция*, той има право да ме изхвърли от живота си. Но кого да предпочета? Епикур или Нагарджуна? Монтен или Паскал? Ницше или Шанкара? Хайдегер или Камю? Какво да отговоря на въпроса на осъдения на смърт: *има ли със сигурност според разума нещо след всичко това!*

Така пределно големите усилия на най-силните умове на човечеството се оказват безнадеждно „много-истинни“ и се аниhilират. Защото по този въпрос не само липсата на яснота и демонстративност и дори малкото колебание значат липса на сила.

Но самата цялостност на едно гениално построение и силните му изводи не са ли достатъчни и достойни за духа? Аз отговарям, че това се вижда пред болката и смъртта. Иначе те могат да изиграят превъзходно играта на спекулацията -суета като всяка друга игра. Ако тогава тази визия се захвърля в праха, то тя не струва. Тя е забава. (Забава са красиво подредените и „крилати“ разсъждения за абсурда, самоубийството и бунта).

СЛАБОСТ НА ФИЛОСОФИЯТА

Да проследим това сякаш външно спрямо философията разсъждение, което е точно толкова суетно и малоценно, колкото са и другите, защото отново не разполага с никакви други опори, освен опита и разума. (Аз съзнавам, че все пак можем по-лесно да усетим слабостта си, отколкото да докажем сила), философията е сграда. Тя има своите етажи и крила. Да потърсим из тях, спазвайки приетия мащаб.

А. Онтология. Кант показва безсилието на онтологията с нейните антиномии. Хегел обаче отново намира „изход“. Щом антиномиите са неизбежни, защо да не ги вземем за истина? Но така получената истина струва точно толкова, колкото всичко, „заковано“ на „дъската“ на Абсолютните истории поради суетната амбиция на ума, ослепял в самовлюбеност пред необятното. Някой да е постигнал или намерил отново своята духовна цялостност благодарение на абсолютната диалектична онтология? Някой да е поперчил на историята и нейния непредсказуем ход в Германия, поради философския извод за Пруската монархия като Абсолютната държава?

философията впрочем показва опасното си безсилие и *отровната* си опасност чрез диалектически обоснования Исторически материализъм и Научен комунизъм. Тя го показва и чрез спекулативната и неемпирична политическа икономия. (Не че емпиричната наука е нещо много „свят“. Но тя не иска да строи нови светове). *Демииургичната претенция за устройване на човешки свят според построенията на разума*, силно популярна в Новото и Най-новото време, е ясен белег на явна вреда. Но тази претенция показва още, че ако наистина философията и мъдростта са сила, те би трябвало да могат да променят човешкия свят.

Но те не могат.

Можем само да си играем с категориите „битие-небитие“, „нещо-нищо“, „крайно-безкрайно“, „време-вечност“, „причина-свобода“. Можем да строим всякакви онтологични схеми и да предлагаме системи на категориите. Тези категории явно се крепят взаимно и са обикновен артефакт. Разумът ги създава и може дори да ги използва за „описание на света“. Но това, от което се нуждаем и заради което съществува философията, е по-важно от някакво си описание на света. Описания и обяснения на света - с лопата да ги ринеш.

Ние искаме самия свят с неговата светлина - чист и неопетнен от нашите несвършени създания. Ние имаме нужда от истина за ситуацията, за това, откъде сме дошли и къде ще отидем.

23

Всички определени, крайни, възприети или „уловени“ в мрежите на разсъждението неща са относителни, нищожни според древната *Мадхямака* на *Нагарджуна*. Това е така, защото определеността вече поставя в мрежа от ограничени и за това вече нищожни пред безграничното понятия. Тяхното основание за обособяване, съществуване и познание стои извън тях. Те не са самостоятелни и затова очевидно са сами по себе си нищо. Това се нарича „*шунята*“ - *пустота*. Значение то на това не помага никак на разума да се ориентира и да изостави погрешното рефлектиране върху нещата. Защото друго няма. А осъзнаването на въпросната Пустота не помага много. Скептицизмът и критиката със своето виждане на слабостта не стоят на съществено по-силна позиция. Силата е не да се осъзнае слабостта, а да се превъзмогне. А тук това ми се вижда възможно само извън философията и мъдростта - не в смисъл да изхвърлим тези форми, а просто да не се привързваме към тях, да не очакваме от тях невъзможното, което по тъжно недоразумение на разума е залегнало в „замисъла“ и името на философията.

Когато отидем на предела, при „чистото битие“, което е така „непосредствено“ и „неопределено“ като „нищото“ (Хегел), тогава разбираме измамата. Където битие и нищо съвпадат, ние сме хванали нишката на безкрайната и безплодна игра, неограничена от почти нищо и неспособна на нищо сериозно рефлексия. Щом битие и нищо „съвпадат“, значи все едно дали ще бъде или няма да бъде. Според Сартр пък самото „нищо“ е движещо в човешкия живот, защото изборът ставал чрез отрицание. Но ние не избираме нашата жажда за живот и порива на нашите очи и ръце. Ние не избираме нашия страх от смъртта и стремежа си да проникнем отвъд завесата ѝ. Ние не избираме тялото и духа си, а само ги „използваме“. Нашият страх никога не пита за философския основания. Той се ражда и изличава по други пътища. Конкретният страх се изличава с конкретното действие. Големият страх се заличава временно чрез каквото и да е действие. Тези действия не могат да се родят от философстването. Макар че именно философстването може да бъде действието, което носи утеха.

Б. Епистемология. Същата суета и забава. Да се вслушаме в Хюмовите думи за силата на ума в познанието: „Колкото и да е силна първоначалната ни вяра, тя непременно ще рухне, подложена на такова огромно количество нови проверки, всяка от които отнема част от нейната сила и енергия. Когато мисля за естествената погрешност на своето разсъждение, аз по-малко се доверявам на своето мнение в сравнение със случаите, при които просто разглеждам обектите, за които разсъждавам; ако отида още по-далеч и подложам на анализ всяко от своите съждения за собствените си способности, резултатът от това според всички изисквания на логиката ще бъде безкрайно намаление и накрая пълно изчезване на вярата и очевидността“ (Д. Хюм. *Трактат за човешката природа*. С, „Наука и изкуство“, 1986, с. 258).

Да проверим мисловно това. Да започнем с „очевидното“. Какво да изберем? Най-сигурното! „Мисля, следователно съществувам“. Да го приемем за истина с вероятност единица. Но още на първата крачка се сблъскам с отрицателно, намаляващо тази единица, *съждение*. Когато не мисля, отново съществувам. Защото самото *съзнание*, че не съществуват определени или дори всички неща, в които се съмнявам, не е мислене, а само съзнание. То може да е лишено от мисъл. Може да е чисто интелектуално съзерцание на моето съществуване. Сега може да се възрази, че това е също мислене. Аз твърдя, че мислене значи мислене на мисъл. Впрочем самото „Аз мисля, следователно съществувам“, не е съждение и още по-малко е умозаклучение. То е псевдоизраз за непосредственото възприятие на моето съществуване. По този път може да се продължи и дори не може да не се продължи. Защото веднага под въпрос застава: какво е съждение и какво е мисъл? Какво е съзнание? Какво разбираме под „непосредствено възприемане“? Какво собствено е

възприемане и съзнание? Ако отговорите на всички тези въпроси предполагат възможности в много и то неизвестно колко посоки, тогава никой не може да гарантира за очевидната мисъл, от която почнахме, дори една

24

стотна вероятност, а истина. Пък и цялото това пресмятане на пътища и вероятности е просто една игра, която нищо не дава за изясняване на нашето положение в света.

Към „епистемологията“ спада и разсъждението за философията като някакъв вид начало за науката. Но като не говорим за история, а за смисъл (абстрактно), тогава за какво философско начало на науката може да се говори? Може ли така несигурната в самите си основи епистемология и философия като цяло да служи за основа на твърде тежкото и стремително строящо се здание на науката? Има ли философ, който сериозно да вярва, че науката се прави рационално по методи, основани във философията? Може ли да се разграничат тези истински основания от исторически сложилите се преходи на смиели и мисли от философията към науката и обратно? Ако философията е основа на опитната наука, и ако се случи така, че определени твърдения в тази наука противоречат на определени философски твърдения, тогава въпросните научни твърдения трябва да се отстранят, но в такъв случай в науката ще царува по-голям хаос, отколкото във философията. Защото как ще се реши коя именно философия да се вземе за основа?

Всяка истина е само временно съответствие на знанието с някакви по-твърди единици знание. Всяко потвърдено опитно положение рано или късно е срещнало своето опровержение. Само псевдознанието е неопровержимо. Само емпирично невалидното изказване е „непоклатимо“, защото е безжизнено и не може да се изпита. Но ние живеем с нашите „неистинни истини“ и действаме според тях. Нашият свят просто не иска окончателни истини. Исква ги само преходът между светове. Но тук няма кой да ги предложи.

Знанието-артефакт не бива да се смесва със *знанието-живот*. Едно е да знам, че човек е смъртен, а друго е да знам, че умирам. Едно е да чета теорията на зрението. Друго е да виждам. Слепият по рождение никога не знае какво е виждане. А когато става въпрос за знание-живот, тогава се оказва, че нямаме нужда от никакви понятия. Ние просто сме нашето битие-знание. И тук не се разграничава истина от неистина. Няма смисъл и място за разграничаване. Аз подозирам, че друго знание не е възможно и всяко писано и казано знание в края на краищата възниква от това знание-живот. А онова, което наричаме „понятия“, са фиксации на ясни опити - единици живот. От това дори може да се направи една нова онтология-епистемология, която ще напомня на „философията на живота“, „феноменологията“ или „Мадхямика“. Тогава нашето разсъждение ще загуби смисъла си като „метафилософско“.

Познанието е игра. И пиенето може да е игра, както и всичко, което правим на тази земя. Но и познанието, и глътката вода в някои моменти снемат маските си на игра и стават силен и „критичен“ живот. Тогава ние забравяме за правилата, по които се строят философиите и науките. Ние забравяме за концепциите. Те остават на другия бряг на времето. Тук, при нас, е животът, който трепти в своята смъртност и не си дава сметка какво го чака.

И сега следва нашият отговор на поставения в началото въпрос. **Пред лицето на болката и смъртта нашите философски разсъждения са невалидни. Те не са от същия „сорт реалност“ и не дават сила.**

* * *

Ето как завършва историята, започната в началото. Историята на осъдения на обесване. Той нали беше доказал неопровержимо, че не могат да го обесят, иначе няма да се изпълни условието на съдията.

Във вторник сутринта осъдения го събуждат от спокоен сън и го предупреждават, че днес ще го обесят. По силата на своето разсъждение той е стигнал до извода, че нито във вторник, нито в който и да било ден в седмицата това не може да стане. Така че той е

заварен неподготвен. Така условието на съдията е изпълнено. Осъденият узнава за деня на екзекуцията на сутринта същия ден.

И екзекуцията е била изпълнена.